

ФЕМІНІСЦКАЕ ПЕРААСЭНСАВАННЕ АНТЫЧНЫХ ВОБРАЗАЎ У РАМАНЕ А. БРАВА «МЕНАДА І ЯЕ САТЫРЫ»

(Навуковая кіраўніца — канд. філал. навук, дац. Г. М. Бутырчык)

Вобразы і сюжэты антычных міфаў пазычаліся і пераасэнсоўваліся ў сусветнай літаратуры безліч разоў, і цікавасць да міфалагічнай спадчыны Старажытнай Грэцыі і Рыма не знікае і да сёння. У літаратуры постмадэрнізму даўно вядомыя міфы дэканструююцца, і гэта дае пісьменнікам магчымасць знайсці ў іх новыя сэнсы і паразважаць на іх матэрыяле пра праблемы сучаснага свету. Адным з прыкладаў новага падыходу да інтэрпрэтацыі міфаў можна назваць літаратурны праект «Міфы» (The Myths): пісьменнікам з розных краінаў прапанавалі напісаць уласную версію аднаго з міфалагічных сюжэтаў. У выніку з'явіліся такія творы, як «Пенелапіяда» (The Penelopiad) М. Этвуд, «Цяжар» (Weight) Дж. Уінтэрсан, «Шлем жаху» («Шлем ужаса») В. Пялевіна і інш. У беларускай літаратуры цікавасць да антычных міфаў мае глыбокія карані, варта згадаць сатырычныя паэмы «Тарас на Парнасе» К. Вераніцына і «Энеіда навыварат» В. Равінскага. Сярод сучасных аўтараў, што прапаноўвалі сваё бачанне антычных міфаў, можна назваць Л. Рублеўскую («Старасвецкія міфы горада Б»), П. Васючэнка («Дванаццаць подзвігаў Геракла»), А. Браву («Менада і яе сатыры») і інш.

Алена Брава (нар. 1966 г.) — беларуская пісьменніца, аўтарка кніг прозы «Каменданцкі час для ластавак» (2004; прэмія «Гліняны Вялес»), «Рай даўно перанаселены» (2012), «Дараванне. Прощение. Vergebund» (2013), шэрагу публікацый у літаратурных выданнях. У інтэрв'ю А. Бравай неаднаразова закранала пытанне пра свае фемінісцкія погляды, хоць пісьменніца вельмі абачліва абыходзіцца з паняццем «фемінізм», бо яно ўлучае шмат розных ідэйных плыняў [3]. Тым не менш, гаворачы пра сваю творчасць, пісьменніца адзначае: «Асуджаная пражыць жыццё ў жаночым целе, паспытаць на сабе ўсе жаночыя ролі <...>, я добра ўяўляю сабе тыя шляхі, якімі ідзе наша сучасніца, ведаю пасткі, што яе чакаюць у патрыярхальным грамадстве» [3]. Фемінісцкія погляды аўтаркі знайшлі адлюстраванне ў рамане «Менада і яе сатыры», што разам з некалькімі апавесцямі і апавяданнямі быў надрукаваны ў 2012 годзе ў зборніку прозы А. Брава «Рай даўно перанаселены». Галоўная гераіня рамана, выдатніца Юля, сэнсам свайго жыцця лічыць каханне і гатовая аддаць яму ўсю сябе; апавед вядзецца ад імя безыменнай наратаркі, што каментуе падзеі з жыцця галоўнай гераіні і дае ім ацэнку. Расказваючы ў інтэрв'ю пра выдатніцу Юлю, А. Брава ставіць ёй дыягназ «псіхалагічная залежнасць ад мужчыны» [3], вытокі якой пісьменніца бачыць у найўным выхаванні на рамантычнай літаратуры і сацыяльных стэрэатыпах пра ролю жанчыны. Аналізуючы гэтую залежнасць і яе наступствы, пісьменніца ўводзіць у раман антычныя вобразы менадаў і сатыраў. Аднак калі Л. Рублеўская і П. Васючэнка «перапісваюць» антычныя сюжэты на беларускім матэрыяле ці ў беларускай інтэрпрэтацыі, то А. Брава выкарыстоўвае гэтыя вобразы для таго, каб пагаварыць пра гендарныя

ролі ў сучасным беларускім грамадстве. Пісьменніца пераасэнсоўвае вобразы менадаў і сатыраў і надае ім новы сэнс.

У старажытнагрэцкай міфалогіі менады (ад старажытнагр. «Μαινάδες» – «шалёныя», «раз’юшаныя»; іншыя назвы – вакханкі/бакханкі ці басарыды) – гэта спадарожніцы бога Дыяніса (Вакха) і ўдзельніцы яго баляванняў (вакханалій). Яны часта выяўляюцца ўпрыгожанымі вінаграднымі лозамі, плюшчом і вянкамі з дубовых галінак; галоўная крыніца інфармацыі пра міфалагічных менадаў – гэта трагедыя Еўрыпіда «Бакханкі» (на беларускую мову пераклаў Ю. Дрэўзін), дзе менады апісваюцца наступным чынам: «Старыя і малодшыя жанчыны і дзяўчыны // *Найперш як распусьцілі валасы // Ёсць па плячо, аленьні скуры апранулі, // Вужакам і падперазаліся, і шчочкі // Лізалі ім вужакі...*» [2, с. 241]. Менады, паводле Еўрыпіда, небяспечныя для мужчын і нясуць разбурэнне: «Мы уцяклі, каб нас бакханкі не парвалі, // Яны жа рынуліся без аружжа на жывёлу, // Што пасьвілася тут, дзе быў зялёны луг. // Адну ты мог бы ўбачыць — як яна трымала // Ё ў руках сваіх карову, *[што] мычала гучна* [курсіў рэдактара перакладу Л. Баршчэўскага. – Г. Я.]. // А іншыя кароў на часткі разрывалі...» [2, с. 241]. Сатыры (ад старажытнагр. «Σάτυροι») – гэта лясныя боствы ўрадлівасці і плоднасці, што ўвасаблялі прыродную сілу і таму выяўляліся са звярынымі атрыбутамі (казліныя ногі, хвост, рогі і інш. – казёл быў жывёлай, прысвечанай богу Дыянісу). Сатыры, як і менады, уваходзілі ў свету Дыяніса.

Першы раз згадка пра менадаў з’яўляецца ў рамане, калі апавядальніца расказвае пра сваё першае ўражанне ад сустрэчы з Юляй, якая дэкламавала на гарадской алімпіядзе верш: «мяне ўразіў голас дэкламатаркі: звонкі, як бразготка, ненатуральна ўзбуджаны, ён мог бы належаць адной з тых жанчын на старажытнагрэцкай кераміцы, што танчаць з паглыбленымі ў сябе тварамі, апавітыя плюшчом тырсамі ў руках і змеямі на таліях» [1]. Такім чынам, чытача адразу настройваюць успрымаць галоўную гераіню як раз’юшаную ўдзельніцу дыянісііскіх шаленстваў, якая нясе небяспеку для мужчын і знішчае ўсё на сваім шляху. Аднак ужо з верша, што дэкламуе Юля («нешта там было пра востры срэбны дрот, нацягнуты над безданню, па якім яна ідзе да каханага, зрэзаўшы ў кроў босыя ступні» [1]), робіцца зразумелым, што адзіны аб’ект, на які накіраваная знішчальная сіла гераіні, – гэта яна сама.

Менада – гэта толькі адна з масак галоўнай гераіні, Юлі, маска Распусніцы: «Падумаць толькі, яна вынайшла ўнутры сябе процьму розных “я”»: Незнаёмка, Менада, Пакінутае Дзіця, Дзяўчынка-Дыванок-ля-Яго-Ног ды яшчэ шмат іншых, у тым ліку – Параненае Сэрца» [1]. Юля пад уплывам рамантычнай літаратуры спрабуе выбудаваць сваё жыццё як раман пра каханне і ў стасунках з мужчынамі адну за адной прымярае гэтыя маскі, каб адпавядаць літаратурнаму канону. Маска менады-распусніцы дапамагае ёй некаторы час трымаць мужчыну пры сабе, бо робіць выдатніцу простаю і зразумелай. Яшчэ адна сітуацыя, у якой гераіня рамана надзявае гэтую маску, – гэта сітуацыя поўнага адчаю, калі не бачачы больш неабходнасці берагчы сябе «дзеля Яго» і не збіраючыся берагчы сябе «дзеля сябе», Юля кідаецца ў «вір распусты». У гэты час яна дасылае сама сабе паштоўку з подпісам «Менада». Сатыры ў

рамане А. Брова – гэта няўдалыя каханні Юлі, «апошнім сатырам» апавядальніца называе апошняга яе каханка.

Юля пачынае гуляць у менаду, пазнаёміўшыся з мужчынам, якога апавядальніца называе «Быком», – гэта акурат тая ахвярная жывёла, якая мусіць пацярпець ад «подыху інтэлекту, інстынктам адчуваючы ў ім жар вогнішча» [1]. Бык апісваецца ў рамане як пацярпелы ад рамантычных фантазій галоўнай гераіні (ён так і не зразумеў метамарфозаў, што адбыліся з Юляй пасле змены масак), аднак з цягам часу ахвяра ператвараецца ў Мінатаўра, «што падпільноўвае ў Лабірынце канкурэнтаў і забівае іх» [1]. У выніку небяспечнасць менады для мужчын аказваецца ў рамане толькі жартам апавядальніцы – калі менада, ці Юля ў масцы менады і «парвала» Быка, то ён гэтага не заўважыў: менада ў А. Брова небяспечная толькі для сябе. Сімвалам зруйнаванага жыцця галоўнай гераіні з’яўляецца скульптура ў парку, што выяўляе танец менады з сатырамі. Ужо ў пачатку твора скульптура «істотна пацярпела ад дажджоў, снегу ды мясцовай шпаны», у канцы ж рамана ад яе застаецца толькі купа абломкаў, а галава аказваецца сярод будаўнічага смецця.

Такім чынам, антычная менада ў рамане «Менада і яе сатыры» ўсю сваю разбуральную энергію скіроўвае на сябе саму. Аднак маска распусніцы, якую надзявае на сябе галоўная гераіня, – гэта не адзіная інтэрпрэтацыя вобразу менады ў рамане. Менады і сатыры – гэта ключавыя вобразы для разумення ўсяго твора (нездарма міфічныя стварэнні згадваюцца ў назве рамана), і апавядальніца дае ім расшыфроўку: «Вось чаму правінцыя з’яўляецца месцам самага адчайнага дыянісііства. Бога ап’янення шануюць тут вышэй за ўсіх іншых багоў – зямных і нябесных. У той час як мужчыны аддаюць перавагу вінаграднай лазе, жанчыны ператвараюцца ў менад, што ашалелым гуртом бягуць за дарылышчыкам ілюзій» [1]. Ап’яненыя ад віна і шалу героі антычных міфаў робяцца ў рамане правінцыйнымі алкаголікамі і псіхалагічна залежнымі ад іх жанчынамі, прывучанымі з дзяцінства абапірацца на мужчын і шукаць кахання. Апавядальніца наўпрост называе жыхарак правінцыйнага гарадка менадамі: «Затое цяпер яна выканала класічную праграму-мінімум менады нашага гарадка: адзін аборт, адно наведванне венералагічнае клінікі» [1]. Такім чынам, менада – гэта не толькі адна з роляў ці масак галоўнай гераіні, менада – гэта яшчэ і, у шырэйшым сэнсе, сярэднестатыстычная жанчына, усе жаночыя персанажы рамана «Менада і яе сатыры» (і маці Юлі, і жонка Быка, і інш.) – менады. Яны не здольныя да рэфлексіі, адчужаныя ад уласнага цела, выхаваныя на стэрэатыпах, і таму не здольныя выйсці з заганнай гульні ў каханне і перадаюць яе разам з нянавісцю да сябе ў спадчыну дзецям, як атрымала гэта ў спадчыну Юля. Менады і сатыры не ведаюць, што рабіць з сабой і са сваімі жыццямі, яны чэрпаюць веды з рамантычных кніг і тэлеперадач, а таму «ў сатыраў і менад гарадка пад рукамі толькі ўласныя геніталіі, гуляць іншымі цацкамі яны не навучаны» [1]. Так прыродныя юр і шаленства антычных бостваў робяцца ў рамане А. Брова адзінай пакутлівай і крывавай гульні, якая застаецца спустошаным людзям, і найперш у гэтай гульні церпяць жанчыны.

У канцы рамана Юля падчас спаткання са сваім «апошнім сатырам» зноў сутыкаецца з выявай менады ў танцы, якую бачыла калісьці ўвасобленай у

скульптуры. Гэта пано, і галоўная гераіня рамана мае магчымасць добра разгледзець партнёраў менады – іх «казліныя ногі» і «юрлівыя паставы». У гэты момант Юлі адкрываецца сэнс гэтага сімвала, што спадарожнічаў ёй у жыцці. Вобразы менады і сатыраў, даўно раскрытыя перад чытачом усёведнай апавядальніцай, закальцоўваюць сюжэт, – і цяжару новае інтэрпрэтацыі галоўная гераіня не вытрымлівае.

Такім чынам, у рамана «Менада і яе сатыры» А. Брава пераасэнсоўвае антычныя вобразы: з аднаго боку, галоўная гераіня прымервае маску менады дзеля таго, каб разбурыць сябе, і знішчальная сіла спадарожніцы Дыяніса аказваецца накіраванай не вонкі, а ўсярэдзіну, з другога боку, менадамі аказваюцца ўсе жыхаркі правінцыйнага гарадка, што вымушаныя «бегаць» за сваім п'янымі сатырамі. Боствы плоднасці, ураджаю і прыроднай неўтаймоўнасці ператвараюцца ва ўласныя пародыі, схематычныя гендарныя мадэлі, жыцццялюбная сіла якіх згасае пад цяжарам умоўнасцяў і стэрэатыпаў, і вырвацца з гэтага шалёнага танцу менада зможа толькі тады, калі навучыцца берагчы сябе і разумець уласныя жаданні.

Літаратура

1. *Брава, А.* Менада і яе сатыры : раман / А. Брава // Рай даўно перанаселены [Электронная кніга]. — Мінск : «Галіяфы», 2012.
2. *Эўрыпід.* Бакханкі / Эўрыпід // Дзеяслоў. — 2012. — № 6 (61). — С. 222—258.
3. *Ракоўская, Л.* Хто крадзе веру, розум і волю : інтэрв'ю з пісьменніцай А. Брава / Л. Ракоўская // Звязда [Электронны рэсурс]. — 2014. — Рэжым доступу: <http://zviazda.by/be/news/20140612/1402522439-hto-kradze-veru-rozum-i-volyu>. — Дата доступу: 20.05.2016.